

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.51(430)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО ДОШЛЮБНОГО СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Гирила О.С., викладач

Тернопільський національний економічний університет

У статті досліджуються особливості організації статевого виховання школярів у Російській Федерації. Автором здійснюється аналіз державних та авторських програм; висвітлюються позиції російських вчених-педагогів і представників громадських організацій стосовно доцільності розробки та реалізації державної програми статевого виховання школярів.

Ключові слова: виховання, статево виховання, молодь, гендер, шлюб.

Гирила О.С. ОСОБЕННОСТИ ПОДХОДОВ К ДОБРАЧНОМУ ПОЛОВОМУ ВОСПИТАНИЮ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ / Тернопольский национальный экономический университет, Украина.

В статье исследуются особенности организации полового воспитания школьников в Российской Федерации. Автор проводит анализ государственных и авторских программ; освещаются позиции российских учёных-педагогов и представителей общественных организаций в плане целесообразности разработки и реализации государственной программы полового воспитания школьников.

Ключевые слова: воспитание, половое воспитание, молодежь, брак.

Huryla O.S. THE PECULIARITIES OF THE YOUTH PRE-MARRIAGE SEXUAL EDUCATION IN RUSSIAN FEDERATION / Ternopil National Economic University, Ukraine.

The article deals with the peculiarities of the schoolchildren sexual education organization in the Russian Federation; reveals the opinions of Russian scholar-teachers and representatives of public organizations concerning development and implementation of the state schoolchildren sexual education program.

Key words: education, sexual education, young people, marriage.

Дослідження проблеми статевого виховання учнівської молоді привертає останнім часом зростаючу увагу науковців, практикуючих педагогів та психологів. У колі цього питання особливу зацікавленість учених викликають негативні тенденції в статево житті сучасного молодого та дорослого населення, які виявляються зокрема в:

а) домінуванні фізичного (а не морально-етичного та духовного) компоненту у відносинах між чоловіком і жінкою, зниження сімейних цінностей, що призводить до відокремлення сексу від любові, передчасного початку статевих відносин, росту статевої розпусти, проституції і захворювань, що передаються статевим шляхом;

б) завищених вимогах до партнера і низькими власними здібностями до прояву почуттів, що сприяє збільшенню чисельності самотніх людей (в основному серед представниць жіночої статі), скороченню народжуваності, збільшенню числа розлучень та неповних сімей.

Причини негативних проявів у сексуальній поведінці молодого покоління є дуже різними, що зумовлює значну кількість наукових досліджень. З одного боку, такий стан пояснюється лібералізацією сексуальної моралі, відсутністю державної програми статевого виховання, внаслідок чого книжковий ринок наповнився шкідливими виданнями, які пропагують «вільну тілесну культуру» [3]. З іншого боку – «зміною» культурного ідеалу особистості. У сучасних умовах значно зростає схильність підлітків та молоді до передчасного та дисгармонійного психобіологічного дозрівання. Проте головна причина негативних тенденцій вбачається у відсутності організованої системи статевого виховання молодого покоління як в Україні, так і в Росії.

Вітчизняна школа ґендерної педагогіки та психології представлена науковими роботами О.Главацької, Т.Говорун, Т.Дороніної, О.Кікінежді, Л.Ковальчук, В.Кравця, Л.Мухоморіної, В.Татенко, Л.Яворської та інших [6].

Теоретичні основи ґендерної педагогіки та психології в Росії розробляються в працях Н.Абраменкової, Ш.Берна, О.Богданової, В.Вершиніна, Н.Воронцова, К.Глухової, М.Долженко, С.Ізгорєва, В.Кагана, І.Кона, М.Малишевої, Н.Нурієвої, І.Овсієнко, Л.Попової, С.Рикова, Л.Семенової, Н.Шведової, Д.Шеффер [5].

Авторські програми статевого виховання в Росії розробляються творчими колективами на чолі з С.Агарковим, Л.Анастасовою, Д.Копичевим, О.Співаковським, І.Соковня-Семьоновною [6].

Проте існуючі психолого-педагогічні дослідження ґрунтовно не аналізують морально-етичні та соціальні аспекти організації статевого виховання молоді саме в Росії, що і зумовило вибір теми дослідження. Метою нашої статті є попередній аналіз та узагальнення існуючих державних проектів та авторських програм з питань статевого виховання учнівської молоді в Російській Федерації.

У результаті аналізу теоретичних джерел з'ясовано, що після тривалої заборони на висвітлення питання статевого виховання у педагогіці у 1963–1964 роках з'явилися публікації щодо окремих аспектів цієї проблеми, проводились експериментальні дослідження, захищалися перші дисертації з питань дошлюбного і статевого виховання, серед яких виділяються роботи: В.І.Барського, Ю.В.Флоровського, О.Р.Кунца [6]. У 1966 р. І.С.Коном була висловлена думка про необхідність розробки проблеми статі і сексуальності. Усе це стало підґрунтям для впровадження у 1983 році обов'язкових курсів «Гігієнічне і статеве виховання» для учнів 8-х класів та «Етика і психологія сімейного життя» для учнів 9-х – 10-х класів. На жаль, для успішного впровадження цих курсів у шкільні програми було зроблено дуже мало.

Актуальні книги Д.Н.Ісаєва і В.Є.Кагана «Психологія статі у дітей» і «Статеве виховання дітей», які мали явну педагогічну спрямованість, призначалися перш за все лікарям, які, на думку самих же авторів, погано підготовлені для роботи в школі. Проте методологічні основи «інтимної педагогіки» не віднайшли належного відображення і в книгах, цільовою аудиторією якої були вчителі.

Аналіз причин неефективності запровадження курсів показав, що до їх проведення в багатьох випадках спостерігався формальний підхід [4]. Давалася ознака відсутності спеціалістів, адже до викладання дуже часто допускалися педагоги, зокрема молоді вчителі, котрі не мали належного досвіду роботи з підлітками в цій галузі. Але навіть педагоги, які багато років відпрацювали в школі, з причин відсутності відповідної підготовки не могли доступно викласти матеріал і грамотно без моралізаторства говорити про нагальні проблеми міжстатевих відносин підлітків. Незадовільний стан розробки загальноприйнятої та доступної термінології також не дозволяв педагогам зрозуміло пояснити, а учням – з'ясувати речі, які їх цікавили. Крім цього, у змісті курсу «Етика і психологія сімейного життя» рідко враховувалися реальні інтереси дітей та підлітків. Індивідуальні особливості психосексуального і фізіологічного розвитку школярів зумовлювали таку ситуацію, при якій в одному і тому ж класі діти одного і того ж біологічного віку могли знаходитися на різних рівнях статевого дозрівання. Зазвичай заняття відбувалися формально, тому окремим особам зміст матеріалу був вже нецікавим, оскільки вони були поінформовані старшими товаришами, а іншим – ще нецікавим. Це спричинило ситуацію, за якою нова дисципліна, що в принципі повинна була стати актуальною та доцільною в шкільному курсі, виявилася неефективною і практично зникла із шкільних програм. Таким чином, проблеми статевого виховання, формування у дітей і підлітків здорового ставлення до питань статі, сексуальності і міжстатевих відносин залишилися відкритими.

Необхідно зауважити, що криза знову поглибилась зі зміною суспільно-політичної формації в країні. Внаслідок переорієнтації зовнішньої політики держави на співпрацю із Заходом в російській педагогіці з'явилися західні програми статевого виховання. У 1994 р. Міністерством освіти РФ, за участю Міністерства охорони здоров'я, була створена громадська експертна рада, до складу якої увійшли керівники освітніх закладів, представники Міносвіти та окремі вчені. На жаль, на жодному етапі роботи до неї не був залучений доктор медичних наук професор В.Є.Каган, провідний спеціаліст у цій галузі з практичним досвідом сексуальної освіти (він проводив лекції і семінари для підлітків у різних регіонах країни), а також вчителі-практики.

У результаті попереднього аналізу було виявлено, що найбільш масштабна навчальна програма статевого виховання підлітків була запропонована Російською асоціацією планування сім'ї. РАПС – це громадська некомерційна організація, яка співпрацює з багатьма державними структурами щодо реалізації державної політики і програм у сфері охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї. Здобутками цієї асоціації є декілька книг та популярних брошур для підлітків, а також видання міжнародного медичного журналу «Планування сім'ї», проведення міжнародних конференцій, семінарів.

У підготовленій Російською асоціацією планування сім'ї програмі «Основи планування сім'ї і здорового способу життя» розглядалися медичні, психологічні і соціальні проблеми, зокрема статеве дозрівання, регулювання народжуваності, хвороби, що передаються статевим шляхом, особливості сексуальності людини, проблеми сім'ї та шлюбу, психологія спілкування і здорового способу життя. Програма була укомплектована методичними матеріалами та збірником наочних матеріалів. На жаль, автори програми кваліфікували її лише як засіб профілактики, спрямований на збереження репродуктивного здоров'я молоді. Усе в ній було підпорядковано виключно культурі використання контрацепції, тому програма зустріла нерозуміння значною частиною педагогічної і батьківської спільноти, віруючих, а також окремих представників наукових кіл. За результатами їхньої активної діяльності, Міністерством освіти програма була відкликана.

Іншим західним партнером Міносвіти Росії стала відома голландська фармацевтична фірма «Органон». У результаті цієї співпраці з'явився міжнародний проект «Статеве виховання російських школярів», важливим компонентом якого мав стати соціологічний моніторинг. До початку впровадження програми в школах за допомогою спеціально розроблених анкет передбачалось визначити структуру сексуальної поведінки підлітків, а також рівень їх сексологічних знань. Одночасно мали бути опитані вчителі та батьки. Другий етап моніторингу мав відбутися в процесі здійснення проекту. З метою об'єктивної оцінки ефективності проекту і порівняння сексуальної поведінки та рівня знань учнів експериментальної та контрольної груп, третій етап проекту мав бути реалізований після його завершення. Тільки після цього слід було вирішувати, що і в якій формі запроваджувати в практику освіти. Планувалася серйозна наукова робота, керівником якої був призначений В.В.Червяков, спеціаліст з проведення масових опитувань, а науковим консультантом І.С.Кон. Проте реалізація проекту знову викликала бурхливу і неоднозначну реакцію як у вузьких педагогічних, так і в самих широких колах суспільства, що спричинило згорання, а згодом і закриття проекту.

Цілком природно, що факт прийняття тієї чи іншої програми статевого виховання на рівні державного освітнього стандарту не означає, що її мають поділяти всі існуючі в суспільстві групи та окремі особи. Люди можуть не хотіти, – це їх право, – щоб їхні діти були залучені до запропонованої програми статевого виховання, і природно, що вони цим правом повинні користуватися, а це створює непрості морально-етичні проблеми в процесі її реалізації. Проте питання набуває цілком іншої ваги, якщо про необхідність статевого виховання дітей та підлітків ведуть суперечку самі педагоги. Така суперечка виникла, але, на жаль, істина в ній так і не була знайдена. Навпаки, у процесі широкомасштабної дискусії, у якій окрім вчених та педагогів-практиків брали участь батьки школярів, медичні працівники, представники церкви, громадських організацій, журналісти та політичні діячі, виділилося два табори: прибічників та противників організації статевого виховання школярів у системі народної освіти. Необхідно зауважити, що обговорення проблеми носило яскраво виражений політичний характер, оскільки противники статевого виховання розглядали введення цих програм в школу як «шкідливий експеримент», як прояв політики «кримінальної держави», і навіть як «зовнішню змову» проти Росії, адже прибічники ідеї про необхідність статевого виховання використовують у своїх розробках західноєвропейський досвід [4]. Замість конструктивної критики проекту та адаптації до місцевих умов, його дійсні і уявні недоліки, а точніше сама ідея сексуальної освіти, були використані консервативними силами для роздування політичного скандалу і анти-західних настроїв. Отже, незважаючи на глибокі теоретичні обґрунтування, активні намагання державних освітніх інституцій та громадських організацій, федеральна програма сексуального виховання школярів в Росії так і не була розроблена.

У процесі дослідження нами було виявлено, що в загальноосвітніх школах Росії частково збереглися авторські програми статевого виховання, зокрема групи Л.П.Анастасової («Культура спілкування і здоров'я» для учнів I–XI класів (34 год/на рік для кожного класу), яка видана у вигляді навчально-методичного комплексу і функціонує у декількох регіонах Росії [8]. Група А.С.Співаковського («Основи психології життєвого шляху людини: професія і кар'єра, любов і секс, сім'я і шлюб») розробила курс лекційно-семінарських і практичних занять для учнів VIII – XI класів, у якому достатньо ґрунтовно розглядають питання сексуального виховання.

Вчені не полишають надії на розробку та реалізацію державної програми статевого виховання. Продовжується робота творчих груп І.І. Соковня-Семьонової («Основи сексології». V – XI класи), С.Т.Агаркова («Основи сексології і сімейного життя» для учнів V – XI класів. 238 год.), Д.Д.Копичева («Основи сексології»: Навчальна програма для студентів педагогічних вишів і слухачів курсів підвищення кваліфікації) [8]. Проте ці програми не належать до державного компоненту змісту освіти і не є обов'язковими для впровадження у навчально-виховний процес закладів освіти.

З 2001 року в Санкт-Петербурзі здійснюється російсько-шведський проект «13+»: «Профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ, СНІД, і небажаної вагітності серед підлітків». Раніше проект називався «Проект 13» – «Форми і методи викладання здорового способу життя». Він був реалізований протягом 1997–2002 років і, як виявив попередній аналіз, становив адаптовану шведську модель статевого виховання. У Швеції вирішення завдань статевого виховання належить до компетенції держави, і не є особистою справою кожної сім'ї. Майже 50 років тому в шведських школах було введено обов'язковий курс сексуальної освіти, а 25 років тому створені безкоштовні молодіжні консультації [9]. Метою проекту є попередження захворювань, що передаються статевим шляхом, наркоманії і небажаної вагітності серед молоді.

Реалізація програми передбачає вирішення таких завдань:

- створення молодіжних консультацій, де під керівництвом професійного персоналу надається консультативна, медична і соціальна допомога молодим людям;
- забезпечення молоді надійними і безпечними способами і методами контрацепції;

- організація і підтримка академічного курсу післядипломної освіти для вчителів шкіл із проблем статевого виховання;
- залучення засобів масової інформації в роботу над проблемою;
- залучення громадських організацій до роботи із попередження наркоманії, захворювань, що передаються статевим шляхом і небажаної вагітності.

Відсутність уніфікованої федеральної програми статевого виховання в Росії, окрім медичного, соціального та морально-психологічного аспектів має власне й педагогічний. Здійснений аналіз дозволяє виділити в ньому декілька ключових моментів. Один із них стосується ролі школи та її місця в ряді інших соціальних інституцій у реалізації програми статевого виховання. Дискутується і питання, щодо того чи взагалі повинна школа займатися цією проблемою. Ті, хто виступає проти, вважають, що пріоритет у цій сфері виховання належить у першу чергу сім'ї та церкві, а введення будь-якого курсу статевого виховання в школі порушує права батьків на виховання дитини, підриває батьківський авторитет. На думку прихильників запропонованих програм та проєктів, сім'я і церква не в змозі в наші дні контролювати процес становлення сексуальної культури сучасної молоді належним чином. Вони впевнені, що більшість батьків не готові відверто обговорювати зі своїми дітьми схожі теми, а модель статевого виховання православної церкви традиційно є репресивною.

Одним із негативних факторів є також безконтрольне тиражування друкованої та відеопродукції, доступність для дітей та підлітків порносайтів, які сприяють невірному, а то і збоченому тлумаченню норм сексуальної поведінки. На думку спеціалістів, не є надійними та достовірними джерелами знань в галузі сексології література та засоби масової інформації. Вважається, що сучасні підлітки не можуть самостійно розібратись у зростаючому потоці інформації. Тому прихильники введення відповідних програм статевого виховання в школі стверджують, що це дасть можливість отримати нормальні, не спотворені уявлення про статеві стосунки, зменшить ризик випадкового початку статевого життя і попередить його небажані наслідки. Це дозволить вести здорове і повноцінне сексуальне життя в майбутньому.

Інший момент стосується обговорення доцільності запровадження шкільного курсу статевого виховання в колі батьків. Так, за даними опитування, на запитання «Чи потрібно запровадити до шкільної програми предмет із сексуального виховання?»

- 47,3% респондентів відповіли, що такий предмет необхідний із обов'язковим відвідуванням, до того ж в молодших класах, так як підліткам такі речі пояснювати вже пізно;
- 27,65% респондентів вважають обов'язковим цей курс для старшокласників, так як діти ще не готові до сприйняття такого роду інформації;
- 12,06% респондентів вбачають доцільність введення такого предмету але з відвідуванням на розсуд батьків;
- 10,88% опитуваних переконані, що введення цього предмету недоцільним, оскільки формування сексуальної культури людини зазнає впливу багатьох зовнішніх факторів: сім'ї, друзів, мас – медіа;
- 6,53% вважає це неприпустимим з точки зору моралі.

Як виявили результати опитування, більшість батьків висловлюються за необхідність сексуальної просвіти в рамках шкільного курсу. Адже відомо, що сім'я не є ключовим каналом статевого виховання. Батьківська сім'я – важливий фактор морального і емоційного виховання дітей, але власне сексуальної освіти вона не дає. Це роблять інші соціальні інституції – засоби масової інформації, і перш за все – школа.

Отже, в результаті попереднього аналізу наукової літератури та державних програм і проєктів з питань статевого виховання школярів в Російській Федерації з'ясовано, що:

1. На сучасному етапі існують численні спроби розробити та втілити в освітню практику окремі державні та авторські програми та проєкти із питань статевого виховання учнівської молоді.
2. Ведуться активні суперечки в громадських та релігійних колах стосовно необхідності чи неприпустимості статевого виховання в системі шкільної освіти. Намагання впровадження проєктів та програм зустріли супротив широких політичних кіл, і особливо православної церкви. Суспільство поділилося на два табори: прихильників і противників організації статевого виховання школярів в системі народної освіти.
3. Серед педагогів, психологів та вчених-медиків ведуться активні дискусії стосовно змісту та методів реалізації статевого виховання. Проаналізовані програми містять поряд з науковою сексологічною інформацією, морально-психологічні питання. Але, на жаль, більшість із запропонованих програм та

проектів носять лише профілактичний характер, тобто все у них підпорядковане виключно культурі використання контрацепції.

- Однак єдиної федеральної програми, яка б задовольнила вимоги усіх соціальних інституцій, в країні ще не розроблено. Це дозволяє стверджувати, що питання необхідності статевого виховання учнівської молоді в Російській Федерації сьогодні являє собою проблему, що потребує вирішення, а отже, подальшого теоретичного опрацювання, прогресивні ідеї якого можуть бути використані для вдосконалення педагогічної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

- Говорун Т.В. До проблеми статевої соціалізації дітей / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежди // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка – 2006. – №4. – С. 16–22.
- Главацька О.Л. Проблема підготовки майбутніх учителів до статевого виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Л. Главацька. – Тернопіль, 2000. – 20 с.
- Добряков И. В. Детская гиперсексуальность как следствие дидактогении / И. В. Добряков // Медико-психолого-педагогические аспекты полового воспитания подростков : Тезисы научно-практической конференции. 25–27 января 1996 г. – СПб., 1996. – С.3–9.
- Кон И. С. Подростковая сексуальность на пороге XX века [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sexology.narod.ru/book10_3.html
- Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
- Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 439 с.
- Изгорев С.А. Подготовка юношей и девушек к созданию семьи на основе потребностно-информационного подхода к половому воспитанию: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Изгорев С. А. – СПб., 2004. – 151 с.
- Овсиенко И.А. Подготовка будущего учителя к нравственно-половому воспитанию школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Овсиенко И. А. – Калуга, 2003. – 122 с.
- Проект «13+» – шведская модель сексуального просвещения для Питерских подростков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.r-komitet.ru/obraz/13-plus.htm

УДК 37.013.42

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ДИТЯЧИХ ОЗДОРОВЧИХ ЦЕНТРАХ

Ткаченко І.В., викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У статті розглядаються теоретичні засади соціального виховання в дитячих оздоровчих центрах України. Під соціальним вихованням розуміється процес створення умов і реалізації таких заходів, які спрямовані на оволодіння і засвоєння школярами загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у дітей соціально позитивних ціннісних орієнтацій. Основна увага зосереджена на рівнях, методах і етапах соціального виховання в дитячих оздоровчих центрах.

Ключові слова: соціальне виховання, соціалізація, особистість.

Ткаченко И.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ДЕТСКИХ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ЦЕНТРАХ / Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, Украина.

В статье рассматриваются теоретические основы социального воспитания в детских оздоровительных центрах Украины. Под социальным воспитанием понимается процесс создания условий и реализации таких мер, которые направлены на овладение и усвоение школьниками общечеловеческих и специальных знаний, социального опыта с целью формирования у детей социально положительных ценностных ориентаций. Основное внимание сосредоточено на уровнях, методах и этапах социального воспитания в детских оздоровительных центрах.

Ключевые слова: социальное воспитание, социализация, личность.